

Р.Ш. Нуриддинов
П.Р. Нуриддин

НАЗАРИЯИ МУНОСИБАТҶОИ БАЙНАЛҶАЛҚӢ

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бахшида ба 30—солагии
истиқлоли давлатии
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Р.Ш. НУРИДДИНОВ

П.Р. НУРИДДИН

НАЗАРИЯИ

МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни
муассисаҳои таҳсилоти олиии касбӣ

Нашри дуюми иловадор

Душанбе, 2020

УДК 327(075.8)

ББК 66.4+66.49+66.5(2Тоҷик)+63.3(2Тоҷик)+66.61(2)

Н-91

Китоби дарсӣ бо қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2020, №9/8 ба нашр тавсия карда шудааст.

Муқарризон

Н.М. Мирзоев, доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи дипломатия ва сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон;

Х.М. Зиёӣ, доктори илмҳои фалсафа, профессор, директори Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

З.Ш. Сайидзода, доктори илмҳои таърих, Консули генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Екатеринбургӣ Федератсияи Россия.

Нуриддинов Р.Ш., Нуриддин П.Р. Назарияи муносибатҳои байналхалқӣ. Китоби дарсӣ. Нашри дуҷуми иловадор / Р.Ш. Нуриддинов, П.Р. Нуриддин. — Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. — 450 с.

Муаллифони дарсҳо:

Нуриддинов Раймалӣ Шаҳбозович — доктори илмҳои сиёсӣ, профессор (дарсҳои 3, 4, 5, 7, 9, 11, 12, 13);

Нуриддин Парвин Раймалихон — номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент (дарсҳои 1, 2, 6, 8, 10).

Дар китоби дарсӣ ҷанбаҳои назариявии муносибатҳои байналхалқӣ, сиёсати ҷаҳонӣ, алоқамандии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ баррасӣ гардидаанд.

Муаллифон бо истифода аз дастовардҳои илмии муосир масъалаҳои объект ва мавзӯи илм, усулҳо, қонунмандиро, анъанаҳо, назарияҳо ва баҳсҳои намоёндагони мактабҳои анъанавии соҳаи мазкур, равишҳои муосири илмӣ, низом, муҳит ва иштирокчиёни ин муносибатҳо, ҳадафҳо, воситаҳо ва стратегияи акторҳои муносибатҳои байналхалқӣ, манфиатҳои миллӣ, амнияти байналхалқӣ, масъалаҳои танзими ҳуқуқӣ ва меъёрҳои ахлоқии фаъолияти байналхалқиро таҳлил намудаанд.

Китоби дарсӣ барои донишҷӯён, магистрон, унвонҷӯён, аспирантон, докторантони муассисаҳои таҳсилоти олии, ки дар самти ихтисосҳои «Муносибатҳои байналхалқӣ», «Дипломатия», «Фаъолияти иттилоотӣ-таҳлилий дар муносибатҳои байналхалқӣ», «Минтақашиносӣ» ва «Сиёсатшиносӣ» таҳсил мекунанд, тавсия дода мешавад. Ҳамзамон, китоби дарсии мазкур барои ҳамаи онҳое, ки муносибатҳои байналхалқӣ, сиёсати ҷаҳонӣ, сиёсати хориҷӣ, дипломатия ва сиёсатшиносӣ мароқ зоҳир мекунанд, муфид хоҳад буд.

ISBN 978-99975-69-51-6

© Нуриддинов Р.Ш., Нуриддин П.Р., 2020

МУНДАРИЧА

ДАРСИ 1. ОБЪЕКТ ВА МАВЗЌИ ИЛМИ НАЗАРИЯИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

1. Мафҳум ва меъёрҳои муносибатҳои байналхалқӣ.....	7
2. Сиёсати ҷаҳонӣ ва муносибатҳои байналхалқӣ.....	21
3. Алоқамандии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ.....	25
4. Мавзӯи илми назарияи муносибатҳои байналхалқӣ	31
<i>Савол ва супоришҳо</i>	35
<i>Адабиёт</i>	35

ДАРСИ 2. МАСЪАЛАИ УСУЛ ДАР НАЗАРИЯИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

1. Аҳамияти усул барои илм	37
2. Усулҳои таҳлили вазъият	40
3. Усулҳои шарҳдиҳӣ (экспликативӣ).....	44
4. Усулҳои ояндабинӣ.....	49
5. Усули таҳлили раванди қабули қарор.....	54
<i>Савол ва супоришҳо</i>	59
<i>Адабиёт</i>	59

ДАРСИ 3. ҚОНУНМАНДИҲОИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

1. Қонун ва қонунмандӣ дар илми муносибатҳои байналхалқӣ	61
2. Моҳияти қонунмандиҳои муносибатҳои байналхалқӣ.....	65
3. Қонунмандиҳои умумии муносибатҳои байналхалқӣ	73
<i>Савол ва супоришҳо</i>	77
<i>Адабиёт</i>	77

**ДАРСИ 4. АНЪАНАҲО, МАКТАБҲО
ВА БАҲСҲО ДАР НАЗАРИЯИ
МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ**

1. Муносибатҳои байналҳалқӣ дар таърихи афкори иҷтимоиву сиёсӣ	79
2. Мактабҳои анъанавии назарияи муносибатҳои байналҳалқӣ	93
3. «Баҳсҳои калон» дар муносибатҳои байналҳалқӣ ва ҷойгоҳи реализми сиёсӣ дар онҳо	109
<i>Савол ва супоришҳо</i>	115
<i>Адабиёт</i>	115

**ДАРСИ 5. МАКТАБҲО ВА
РАВИАҲОИ МУОСИРИ НАЗАРИЯИ
МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ**

1. Баҳси реализми нав ва либерализми нав	117
2. Марксизми нав	130
3. Сотсиологияи муносибатҳои байналҳалқӣ	135
<i>Савол ва супоришҳо</i>	141
<i>Адабиёт</i>	141

ДАРСИ 6. СИСТЕМАИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ

1. Мафҳумҳои асосии назарияи системавӣ	143
2. Усули системавӣ дар таҳлили муносибатҳои байналҳалқӣ	147
3. Шаклҳо ва сохторҳои системаҳои байналҳалқӣ	150
<i>Савол ва супоришҳо</i>	156
<i>Адабиёт</i>	156

**ДАРСИ 7. МУҲИТИ
МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ**

1. Мафҳумҳои муҳити муносибатҳои байналҳалқӣ	158
2. Омилҳои фарҳангӣ-тамаддунии муносибатҳои байналҳалқӣ	161
3. Нақши геополитика дар муносибатҳои байналҳалқӣ	170

4. Чаҳонишавӣ ва муносибатҳои байналхалқӣ	184
<i>Савол ва супоришҳо</i>	195
<i>Адабиёт</i>	195

ДАРСИ 8. ИШТИРОКЧИЁНИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

1. Давлат ҳамчун иштирокчии муносибатҳои байналхалқӣ	197
2. Иштирокчиёни ғайридавлатии муносибатҳои байналхалқӣ	210
<i>Савол ва супоришҳо</i>	222
<i>Адабиёт</i>	223

ДАРСИ 9. ҲАДАФҲО, ВОСИТАҲО ВА СТРАТЕГИЯИ ИШТИРОКЧИЁНИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

1. «Ҳадаф» ва «восита» дар муносибатҳои байналхалқӣ	225
2. Стратегия чун ягонагии ҳадафҳо ва воситаҳо	237
3. Қувва ва зӯрӣ дар муносибатҳои байналхалқӣ	251
<i>Савол ва супоришҳо</i>	258
<i>Адабиёт</i>	259

ДАРСИ 10. МАНФИАТҲОИ МИЛЛӢ: МАФҲУМ, СОХТОР, НАҚШИ МЕТОДОЛОГӢ ВА СИЁСӢ

1. Моҳияти мафҳуми «манфиатҳои миллӣ»	261
2. Унсурҳои асосии манфиатҳои миллӣ	270
3. Чаҳонишавӣ ва манфиатҳои миллӣ	275
<i>Савол ва супоришҳо</i>	282
<i>Адабиёт</i>	283

ДАРСИ 11. АМНИЯТИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

1. Мафҳуми «амният» ва асоси назариявии омӯзиши он	284
2. Тағйири фазои амният ва таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ	299
3. Назарияҳои муносири амният	311

<i>Савол ва супоришҳо</i>	322
<i>Адабиёт</i>	323

ДАРСИ 12. МАСЪАЛАҲОИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

1. Шаклҳои таърихӣ ва хусусиятҳои нақши танзимкунандаи ҳуқуқи байналхалқӣ	325
2. Хусусиятҳои ҳуқуқи байналхалқии муосир ва усулҳои асосии он	331
3. Ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи байналхалқии башарӣ	337
4. Алоқамандии ҳуқуқ ва ахлоқ дар муносибатҳои байналхалқӣ.....	353
<i>Савол ва супоришҳо</i>	358
<i>Адабиёт</i>	358

ДАРСИ 13. МЕЪЁРҲОИ АХЛОҚИИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

1. Тафсири гуногуни ахлоқи байналхалқӣ	360
2. Талаботи асосии ахлоқи байналхалқӣ	375
<i>Савол ва супоришҳо</i>	383
<i>Адабиёт</i>	383
АДАБИЁТ	385
Замима	395